

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 9, Sayı: 1 Ocak-Haziran 2026

Volume: 9, Issue: 1 January-June 2026

DOI Number: 10.58659/estad.1912417

Araştırma Makalesi
Research Paper

Geliş Tarihi
Date of Submission
18/03/2026

Kabul Tarihi
Date of Acceptance
28/04/2026

Yayın Tarihi
Date of Publication
01/05/2026

TÜRKÇE DİVANLARINA GÖRE ALİ ŞİR NEVÂYÎ'NİN ŞAİRLİK VASIFLARI

The Qualifications Of Ali Shir Nevayi As A Poet According To Turkish Diwans

Zafer TOPAK

Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD.,
z.topak@karabuk.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6356-2762>

Değerlendirme/Evaluation: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Two external referees-Double Blind Referee System.

Etik Beyan/Ethical Declaration: Çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyulduğu beyan olunur./ It is declared that all processes of the study are in accordance with research and publication ethics, ethical rules and scientific citation principles are complied with.

Benzerlik Taraması/Plagiarism Scanning: Kontrol edildi-İntihal.net/Checked-İntihal.net.

Çıkar Çatışması/Conflict of Interest: Yoktur/It does not exist.

Lisans ve Telif Hakkı/Licence and Copyright: Yazar, dergimizde yayınlanan makalelerin telif hakkına sahip olup çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altındadır./The author owns the copyright of the articles published in our journal and his works are under [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) licence.

Atıf Bilgisi/Citation: Topak, Zafer (2026). "Türkçe Divanlarına Göre Ali Şir Nevâyî'nin Şairlik Vasıfları", Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 9, (1), (Ocak-Haziran 2026), s. 131-158, doi: 10.58659/estad.1912417

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 1 Ocak-Haziran/January-June 2026 s. 131-158

ÖZET

Bu araştırmada, Ali Şir Nevâyi'nin Türkçe divan ve dibacelerinde dile getirdiği poetik değerlendirmeleri ve Şiir sanatına dair görüşlerinden hareketle onun Şairlik vasıfları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Nevâyi'nin tertip ettiği altı divan (*Bedâyiü'l-Bidâye*, *Nevâdirü'n-Nihâye*, *Garâib's-Sıgar*, *Nevâdirü'ř-Şebâb*, *Bedâyiü'l-Vasat*, *Fevâyidü'l-Kiber*) poetik bağlamda incelenmiş ve Şairlik vasıflarıyla ilgili elde edilen veriler tasnif edilip değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre Nevâyi, kendi Şairliğiyle ilgili "doğuştan gelen kabiliyet; özgün bir üslup ve hayal dünyası; mucizevi söyleyiş; tatlı dil ve anlatım; dile hakimiyet; değerli ve özgün anlamlar oluşturmak; diğer Şairlere nderlik ve örneklik teşkil etmek; dert ehli olup Şiirde hüznü ve dertleri anlatmak; incelikle yazıp Şiiri incelikten anlayan devlet büyüklerine sunmak; sevgilinin ve güzellerin beğeneceği Şiirler yazmak; Şiir ülkesine hâkim olup Şiiri yüceltmek; İlahi aşkı beşeri aşk görüntüsüyle anlatmak" vb. vasıflardan söz etmiştir. Nevâyi, "Gazelin beyitleri arasında üslup ve anlam birlikteliği sağlamak; her harften gazel rneği oluşturmak; en az yedi beyitlik gazeller yazmak; beşeri güzelliklerin anlatıldığı gazellerin beyitleri arasına nasihat içerikli dizeler koymak" gibi bazı Şairlik vasıflarını gazel nazım Şekli bağlamında ifade etmiş; bazen de "bülbül, semender, kervan başı" vb. benzetilenler üzerinden dile getirmiştir. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar, Nevâyi'nin Şair anlayışını ortaya koyacağı gibi Şairin poetikasının bütün olarak tespit edilmesine de önemli katkılar sağlayacaktır.

Anahtar Sözcükler: 15.yüzyıl ağatay edebiyatı, Ali Şir Nevâyi, klasik Türk Şiiri, Şair anlayışı, poetika.

ABSTRACT

This research attempts to identify the poetic qualities of Ali Şir Nevâyi based on his poetic evaluations and views on the art of poetry expressed in his Turkish divans and prefaces. To this end, six of Nevâyi's divans (*Bedâyiü'l-Bidâye*, *Nevâdirü'n-Nihâye*, *Garâib's-Sıgar*, *Nevâdirü'ř-Şebâb*, *Bedâyiü'l-Vasat*, *Fevâyidü'l-Kiber*) were examined within a poetic context, and the data obtained regarding his poetic qualities were classified and evaluated. According to the findings, Nevâyi described his own poetic abilities with attributes such as "innate talent; an original style and imaginative world; miraculous expression; sweet language and narrative; mastery of language; creating valuable and original meanings; leading and setting an example for other poets; being a person of suffering and expressing sorrow and suffering in poetry; writing with subtlety and presenting poetry to statesmen who understand subtlety; writing poems that would please the beloved and the beautiful; dominating the realm of poetry and exalting it; expressing divine love with the image of human love," etc. Nevâyi also expressed some of his poetic qualities within the context of the ghazal form, such as "ensuring stylistic and semantic unity between the couplets of the ghazal; creating a ghazal example from every letter; writing ghazals of at least seven couplets; and including lines of advice between the couplets of ghazals that describe human

beauties." Sometimes he expressed his views through metaphors such as "nightingale, salamander, caravan leader," etc. The results of this research will not only reveal Nevâyi's understanding of the poet but will also make significant contributions to the comprehensive identification of the poet's poetics.

Keywords: 15th century Chagatai literature, Ali Shir Nevayi, classical Turkish poetry, understanding of the poet, poetics.

GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatında edebî tenkit içerikli eserler arasında tezkire-i şuaraları, divan dibacelerinde yer alan sanat ve edebiyat nazariyelerini, *Hüsni ü Aşk* (Şeyh Galip), *Heves-nâme* (Cafer Çelebi), *Hayrî-nâme* (Nâbi) gibi bazı kısımlarında edebî eleştiri yapılan eserleri, edebiyat tarihi ve belagat kitaplarını saymak mümkündür (Bilkan, 1986: 11).

Klasik şiir geleneğinin temsilcisi olan şairler, şiir sanatına dair edebî tenkit bağlamında ele alınabilecek değerlendirmelerini genellikle müstakil eserler şeklinde sunmamış olsalar da bu durum onların, poetik tespit ve değerlendirmelerde bulunmamış olduklarını göstermez. Bilakis onların şiir sanatı üzerine düşünen, tartışan, tespit ve değerlendirmelerde bulunan vb. eleştirel tutumları dikkate alındığında bu konuda görüş belirtmeleri beklenen bir durum olacaktır. Hemen her şairin şiir ve şair anlayışlarını kendilerine özgü bir şekilde ifade etmiş olması da bu yaklaşımı doğrulamaktadır. Poetik söylem, divanlarda özellikle kasidelerin fahriye bölümleri ve gazellerin mahlas beyitlerinde yaygın bir şekilde yer almaktadır. Bu açıdan fahriye bölümlerine, bir övünme bölümleri olmalarının yanında aynı zamanda ideal şairin özelliklerinin resmedildiği yerler olarak da bakılabilir. Yine mesnevi türündeki eserlerin sebab-i te'lif bölümleri de benzer bir içeriğe sahiptir. Aynı şekilde divan dibacelerinde de şairlerin şiir, şair ve sözle ilgili düşünceleri ve diğer şairler hakkındaki değerlendirmeleri görülür (Gür ve Koçakoğlu, 2009; 97; İsen-Durmuş, 2007: 113; Okay, 1990: 35; Sivri, 2021: 18; Tolasa, 1982: 15; Türkdoğan, 2012: 188; Üzgör, 1990: 26).

Sadece Çağatay edebiyatının değil, bütün Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden olan Ali Şir Nevâyi (M.1441-1501); dil, edebiyat, tarih, kültür tarihi, musiki gibi birçok alanda önemli çalışmalar ortaya koymasının yanında şiir eleştirisine dair de eserler yazmış, görüş ve değerlendirmelerde bulunmuştur. O, *Mecâlisü'n-Nefâis* adlı, Türk edebiyatının ilk tezkire-i şuarasıyla 15. yüzyıl şairlerine yer veren tek tezkirenin sahibidir. Nevâyi, bu eseriyle tezkire geleneğine bazı yenilikler getirmiş, şiir ve şair değerlendirmesinde kullanılan birçok kelime ve terimi ilk olarak kullanmış, bazı kavramların yaygınlaşmasını da sağlayarak alana bir derinlik

kazandırmıştır. Onun çalışmaları Osmanlı tezkire geleneği üzerinde de tesirli olmuştur. Nevâyî, sadece tezkiresinde değil, mesnevilerinde, mensur eserlerinde, divanlarında, dibacelerinde de birçok görüş ve düşünceye yer vermiştir (Boltabayev, 2022: 7; Çetindağ, 2003: 114).

Bu sebeple Nevâyî, büyük bir şair olması yanında hiç şüphesiz şiir tenkidi konusunda da ciddi bir eleştirmendir. Diğer şairlerle ilgili yaptığı değerlendirmelerin yanında özellikle divanlarında ve dibacelerinde kendi şiir ve şair anlayışına, bir başka ifadeyle poetikasına dair oldukça geniş ve ayrıntılı tespit ve değerlendirmelerde bulunur. Şairin bu bağlamda ortaya koyduğu düşünceler oldukça fazla olduğu için bu çalışmada sadece Türkçe divanlarından ve dibacelerinden hareketle onun şairlik vasıfları belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmamıza kaynaklık eden şiirler için Nevâyî'nin altı Türkçe divanının mevcut eleştirel baskılarından¹ yararlanılmış; divan dibacelerinden yapılan alıntılar için ise Boltabayev (2022)'e başvurulmuştur.

A. Ali Şîr Nevâyî'nin Şairlik Vasıfları

1. Doğuştan Gelen Kabiliyet

Arapça tab' kelimesi, sözlükte "tabiat, huy, yaratılış; mühür, damga, basma; kitap basma" vb. karşılıklarında kullanılır. Şiir sanatıyla ilgili bir tenkit terimi olarak ele alındığında ise "doğuştan gelen kabiliyet ve şairlik gücü" anlatılmak istenir ve şairliğin doğuştan gelen bir meziyet olduğuna işaret edilir (Güleç, 2008: 76).

Bir beytinde şairlik kabiliyetini hazineye teşbih eden Nevâyî, böyle bir kabiliyetle söylenen manaların da son derece ince ve zarif olacağı düşüncesindedir. Bununla birlikte böylesi manalar içeren şiirlerini saçmak için inceliklerden anlayan birini bulabilme konusunda şairin şüpheleri vardır:

"Tab' gencidin me'ânî hurdesin yüz katla hayf

Kim nisâr itmekke şâh-ı hurde-dânî tapmadım" (Bedâyiü'l-Bidâye, G.444/8)²

¹ "KARAÖRS, M. Metin (2006). *Ali Şîr Nevâyî, Nevâdirü's-Şebâb*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları; KAYA, Önal (1996). *Ali Şîr Nevâyî, Fevâidü'l-Kiber*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları; KUT, Günay (2003). *Ali Şîr Nevâyî, Garâ'ibü's-Sıgar (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları; NALBANT, Bilge Özkan (2005). *Nevâdirü'n-Nihâye (İnceleme, Metin, Dizin)*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi; TÜRK, Vahit & ESHONKUL, Jabbor (2023). *Bedâyiü'l-Bidâye (İnceleme-Tenkitle Metin-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları; TÜRKAY, Kaya (2002). *Ali Şîr Nevâyî, Bedâyiü'l-Vasat, Üçüncü Divan*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları."

² Beyitlerin karşısında yer alan parantez içinde, önce ilgili dizelerin yer aldığı kaynak ismi yazılmış, daha sonra dizelerin alındığı nazım şekilleri "K" kaside, "G" gazel, "Mes." mesnevi

(Yüz kere yazık, kabiliyetinin hazinesinden manaların nüktesini saçmak için anlayışlı bir şah bulamadım.)

Nevâî'ye göre, sevgiliyi ve onun güzellik unsurlarını layıkıyla anlatabilmek için saf bir şairlik kabiliyetine ve ince bir anlayışa sahip olmak gerekir. Kendini bu vasıflarla muttasıf gören şair, sevgilinin güzellik unsurlarını anlatabildiği için mutludur:

“Ârızın mâhiyyet ü ağızın sözün şerh eylerem

Veh ni tab‘-ı pâk ü zihn-i hurde-dânım bar imiş” (Bedâyiü'l-Bidâye, G.282/2)

(Yanağının mahiyetini ve ağzından çıkan sözleri açıklıyorum. Vay be, ne temiz bir kabiliyetim ve ince anlayışım varmış.)

2. Üslup Sahibi Olmak

Edebiyat terimleriyle ilgili sözlüklere bakıldığında eda için “tarz, tavır, üslup, ifade biçimi” gibi karşılıkların verildiği görülür ve bu kelime, “üslup” kelimesinin muhtevasıyla açıklanmaya çalışılır. Buradan hareketle edaya, şairin veya yazarın eserini oluştururken kullandığı şahsi ifade tarzı denilebilir. Kimi sanatçılar edalarına kişiliklerini katarak kendi tarzlarını oluşturmayı başarırlar ve bunlara “üslup sahibi sanatçı” denilir (Kaplan, 2018: 219; Karataş, 2004: 499; Olgun, 1973: 39, 177-178; Tolasa, 2002: 362).

Nevâî, kendine has bir tarz yakalamış ve özgün bir üslup oluşturmuş şairlerdendir. O, bir beytinde yazdığı şiirlerin altına adını yazmasa bile, “ehl-i derd” olarak nitelediği okuyucularının onu üslubundan tanıyacaklarından emindir:

“Sebt olmasa Nevâyi atı nazmı zeylide

Fehm iyeler ehl-i derd kelâmı edâsıdır” (Bedâyiü'l-Vasat, G.471/7)

(Nevâî'nin adı şiirinin ekinde yazmasa dertli olanlar onun kime ait olduğunu üslubundan anlarlar.)

Şair, aşağıdaki kıt'asında mucizevi söyleyişi ve âşıkane üslubuyla Emir Hüsrev-i Dihlevî'yi (ö.1325), kelimelere hayat veren, rindane söyleyişiyle Hâfız-ı Şirâzî'yi (ö.1390) ve arifane üslubuyla Molla Câmi'yi (ö.1492) andıktan sonra kendi şiirlerinde bu üç tarzın da özelliklerinin görüldüğünü belirterek üslubunun ayrıntılarına işaret eder:

şeklinde kısaltılarak “kıt'a ve mukatta'ât” ise kısaltma olmadan yazılmıştır. İlgili dizelerin düz cümle şeklinde ifadeleri ise dize altında parantez içinde yazılmıştır.

“Gazelde üç kişi tavrıdır ol nev’

Kim andın yahşı yok nazm ihtimâli”

(Ondan daha güzel şiir yazma ihtimali olmayan üç şiir tarzı vardır.)

“Biri mu‘ciz-beyânîlîg sâhir-i Hind

Ki ‘ışk ehlini örter söz ü hâlî”

(Biri, taklit edilemeyecek bir söyleyişe sahip, Hint sihirbazı (Emir Hüsrev-i Dihlevî) ki (o) şiirleri ve tavrı ile aşk ehlini yakar.)

“Biri ‘Îst-nefeslig rind-i Şîrâz

Fenâ deyride mest ü lâ‘ubâlî”

(Biri, yokluk kilisesinde sarhoş ve kayıtsız, İsa nefesli Şiraz rindi (Hâfız-ı Şîrâzî)’dir.)

“Biri kudsî-eserlig ‘ârif-i Câm

Ki câm-ı Cem durur sîngan sifâlî”

(Biri, kutsal eserler yazan, Câm şehrinin ârifidir ki topraktan yapılmış, kırık kadehi Cem’in kadehidir.)

“Nevâyî nazmıga baksan imestür

Bu üçniñ hâlidin her beyti hâlî”

(Nevâyî’nin şiirine baksan her beyti bu üçünün hâlinden farklı değildir.)

“Hemana közgüdür kim ‘aks salmuş

Aña üç şûh-ı meh-veşniñ cemâlî” (Fevâyidü’l-Kiber, Mukatta’ât-707/1-6)

(Nevâyî’nin şiirleri, cemali ay yüzlü olan bu üç güzelin ona yansıdığı bir aynadır.)

3. Özgün Bir Hayal Dünyası

İnsan zihninde tasavvur edilip canlılık kazandırılan unsur şeklinde ifade edilen hayal, şiir sanatı bağlamında önemli bir yere sahiptir. Özellikle şiire anlam kazandırmak, onu derinleştirmek, anlatılanın etkisini artırmak gibi amaçlarla şiirde hayale yer verilirken bu hususiyet şairin hünerinin de önemli bir göstergesi olarak görülür. Bu sebeple şairin “bikr-i hayâl” olarak da belirtilen, özgün bir hayal dünyasına sahip olması beklenen bir durumdur (Kaya, 2012: 206; Mengi, 2010: 28-29).

Nevâyî'ye göre göz alıcı, etkileyici, aynı zamanda inci gibi kıymetli şiirler yazabilmenin yolu özgün bir hayal dünyasına sahip olmaktan geçer. Kendisi de “hayâl-i bîkr” dediği özgün hayalleri sayesinde etrafa ışıltılar saçan şiirler yazabilmektedir:

“Hayâl-i bîklerin cilve-gerlik etkeli her yan

Sen eylediñ hulel-i dürr-i nazm birle mücellâ” (Nevâdirü'n-Nihâye, G.2/3)

(Daha önce görülmemiş / özgün hayallerin cilve etmeye başladığından beri şiirlerinin incili elbiseleriyle sen her tarafı parlak hâle getirdin.)

4. Mucizevi Bir Söyleyiş

Klasik şiir geleneğinde şiir; yetenek, ilham ve keşif işi olarak görülür ve şairden de bu yetenek ve becerilerle marifet göstermesi, herkesten farklı bir söyleyişle dinleyenleri kendine hayran bırakması, bir başka deyişle mucizevi söyleyişe ulaşması beklenir. Bu sebeple birçok şairin değerlendirmesinde “i'câz”a varacak derecede şiir söylemenin önemsendiği ve şairlerin kendi şairlik gücünü veya vasfını anlatırken “mu'ciz-beyân, mu'cize-gû, mu'ciz-dem” vb. kelime ve tamlamalardan yararlandıkları görülür. Mucizevi söyleyişi bir şairlik vasfı olarak gören şairler, bununla sadece büyük bir şairlik kudretine sahip olduklarını belirtmekle kalmazlar aynı zamanda bu vasfın “ilahî bir yeteneğe sahip olmak, büyüleyici bir etki bırakmak, mana içinde mana oluşturabilmek” gibi becerileri kapsadığına da dikkat çekerler (Mengi, 2010: 182-183; Topak, 2020: 260, 262).

Nevâyî, şiirlerinin olağanüstülüğüne, dolayısıyla da olağanüstü bir söyleyişle sahip olduğuna işaret ederken “sihir ve mucize” kavramlarından yararlanır. O, şiirlerine sihir denmesini istemez çünkü onlar âdeta Hz. Musa'nın asasıyla gösterdiği birer mucizedir. Şair, bu yaklaşımıyla şiirlerindeki etkileyiciliğinin, aynı zamanda kalıcılığına işaret eder. Zira Firavun'un sihirbazlarının gösterdiği etkileyici sihirbazlık oyunları, Hz. Musa'nın asasıyla gösterdiği mucizeler karşısında etkisini hemen kaybetmiştir:

“Nevâyî sihr imes gûyâ Kelîmullâhu 'asâsıdur

Bu mu'cizler ki zâhir boldı kilik-i nükte-pâşımında” (Fevâidü'l-Kiber, G.595/9)

(Ey Nevâyî, bu benzeri olmayan, mucizeler (şiirler), sihir değil, sanki Hz. Musa'nın asasının eseridir ki onlar nükte saçı kalemimden ortaya çıkmıştır.)

5. Tatlı Dil ve Anlatım

Ney, sözlükte “kamış, saz, çalgı âleti” anlamlarına gelirken; ney-şeker ya da ney-şekker ise “şeker kamışı” karşılığında kullanılır. Ney ve ney-şeker; şeker ve kalem yapımında kullanımı, ince ve uzun boyu, hassas yapısı vb. bitkisel özellikleriyle klasik Türk şiirinde en çok yer verilen tarımsal ürünler arasında yerini alır. Şairler, bu bitkiyi özellikle sevgili ve onun güzellik unsurları başta olmak üzere çok çeşitli bağlamlarda bir benzetilen olarak kullanmışlardır (Bayram, 2007: 4).

Nevâî de şiirlerinde “garav, kilik, şîre, şîrin, şeker, şekker-rîz, ney-şeker” gibi unsurlara yer vererek hem şiirlerindeki tatlılığa hem de tatlı dilli bir şair oluşuna dikkat çeker. Onun şiir kalemi ise âdeta içerisinde can şırası gizlemektedir ve böyle bir şekeri de her kamışta görmek veya elde etmek mümkün değildir:

“Kilkide Nevâyîniñ cân şîresidür muzmer

Her neyde kaçan bolsun bu nev' şeker peyda” (Bedâîü'l-Vasat, G.34/7)

(Nevâyî'nin kaleminde gizli olan can sütü / şırasıdır; bu çeşit bir şeker her kamışta nasıl ortaya çıksın?)

Şair, bir başka beytinde tatlı dil ve söyleyiş bakımından kendini yine diğer şairlerden ayrı görür. Onun şiirleri, etrafa lezzet saçarken böyle bir vasfın diğer şairlerin şiirlerinde olmaması ayıplanacak bir durum değildir zira Nevâyî'nin şiir kalemi şeker kamışından yapılmışken diğerlerinki sıradan kamışlardan imal edilmiştir:

“Ger Nevâyî kilki dik il kilki şekker-rîz imes

‘Ayb kılma bir dik olmas ney-şeker birle garav” (Fevâidü'l-Kiber, G.532/7)

(Başkalarının kalemi, Nevâyî'nin kalemi gibi şeker saçan değilse bunu ayıplama; şeker kamışı ile normal kamış bir olmaz.)

Nevâyî, şiirlerindeki tatlılığın ve tatlı dilli oluşunun sebebi olarak aşağıdaki beyitte tatlı sözler söyleyen bir sevgiliyi daima gönlünde yaşatması olarak gösterir:

“Ger Nevâyîniñ sözi şîrin ü rengîndür ni tañ

Kim irür köñlide dâyim ol şeker-güftâr la'l” (Nevâdirü'ş-Şebâb, G.370/9)

(Eğer Nevâyî'nin sözleri / şiirleri tatlı ve renkli ise bunda hayret edilecek bir şey yok; ki o şeker sözlü dudak, daima onun gönlündedir.)

6. Dile Hâkimiyet

Klasik şiir geleneğinde şairler kimi zaman dillerini, kılıca benzetmek suretiyle onu kılıç gibi keskin, etkili ve çok yönlü kullanarak şiir sahasında söz sahibi olduklarını ifade ederler (Kaya, 2016: 167). Nevâyî de dili kılıca benzetir ve şiir yazacağı zaman bu kılıca ihtiyaç duyduğunu söyler. Ona göre, şiir ülkesinde söz sahibi olmak isteyen şairler, bunu dil kılıçları sayesinde başarabilirler. Ayrıca diğer şairleri susturacak ya da âciz bırakacak şiirler yazmak için de yine dil kılıcını maharetle kullanmak gerekir. Kendini bu konuda oldukça yetkin gören şair, dil kılıcıyla şiirler söylemeye başladığında Sekkâkî'nin (Sekkâk, bıçakçı demektir) utancından kendini öldürmek için bıçak bile bulamayacağını söyleyerek bu konuda diğer şairleri çaresiz bıraktığını vurgular:

“Nevâyî nazm ara tîg-i zebânın ilge sürdi kim

Bıçak tapmas uyatdın özni öltürmekke Sekkâkî” (Nevâdirü's-Şebâb, G.585/9)

(Nevâyî şiir için dil kılıcını eline aldığı anda Sekkâkî, utancından kendini öldürmeye bıçak (bile) bulamaz.)

Bilindiği gibi Sekkâkî (ö.?), klasik Çağatay edebiyatının, özellikle kasideleriyle şöhreti Türkistan'a yayılmış önemli bir şairidir. Hem klasik Türk şiiri hem de Fars şiiri geleneklerini iyi bilen Sekkâkî'nin Divan'ı vardır (Eraslan, 1999: 16).

7. Manayı Asıl Olarak Görüp Kıymetli ve Özgün Anlamlar Oluşturmak

Şiirde yapı ve anlam özelliklerinin şiir için taşıdığı önem, eskiden beri tartışılan bir husustur. Şairler bu konuda anlamı önceleyenler, yapıyı önceleyenler ve her ikisini de aynı derecede önemli görenler şeklinde gruplanırlar (Öztoprak, 2005: 131).

Özellikle klasik şiir tarihi incelendiğinde şairler daha çok şiirin muhtevasına yani anlam yönüne ilişkin değişiklik düşüncesinde olmuşlardır. Bu tutum, onların şiirde anlamı daha önemli gördüklerinin bir işareti olarak yorumlanabilir. Onlar her fırsatta şiirlerinin anlam özellikleri üzerinde yoğunlaştıkları ve herkesin anlayamayacağı incelikte zarif anlamlar oluşturmaya çalıştıklarını dile getirirler. Bu sebeple de sık sık özgün anlam vurgusu yaparlar. Hatta “bikr-i mana” dedikleri özgün anlam oluşturmayı diğer şairlere bir üstün oluş göstergesi saymışlardır (Çapan, 2009: 436-438; Kaya, 2012: 201; Tolasa, 2002: 363).

“Şiirde lafız mı, mana mı daha önemlidir?” sorusuna Nevâyî kesin bir dille mana olarak cevap verir:

“Kil Nevâyî söz ara ma’nî kasd

İsteme iyile ki suret-bîn lafz” (Fevâidü’l-Kiber, G.298/7)

(Ey Nevâyî, sözde mana oluşturmaya niyet et, şekli gösteren lafzı isteme.)

O, bir başka beytinde şiirlerinde güzel ve süslü sözler söylemesinden maksadının yine anlamlar oluşturmak olduğunu söyler ve “laffâz” dediği söz ustasının anlam oluşturma konusunda kendisiyle yarışamayacağına işaret eder:

“Lafz-zîbide Nevâyî’ga birür ma’nî yüz

Kayda ma’nîde tapar munça mahâret laffâz” (Fevâidü’l-Kiber, G.300/7)

(Nevâyî’nin sözü / şiiri süslemesinde öncelikle anlam gelir, güzel konuşmasıyla övünen (veya söz ustası) laffaz, mana konusunda bunca mahareti nereden bulsun?)

Nevâyî’ye göre söz söylemekten / şiir yazmaktan maksat güzel manalar oluşturmaktır. Hâl böyle olunca onu söyleyenin, kadın mı ya da erkek mi olduğuna bakılmamalı, söylenenin anlamı üzerinde düşünülmesi:

“Çün garaz sözdin irür ma’nî aña

Nâkil olsa hâh hatun hâh ir

Sözçi hâlin bakma bak söz hâlini

Körme kim dir anı körgil kim ni dir” (Bedâiyü’l-Vasat, Kıt’a-665/1-2)

(Söz söylemekten amaç anlam olduğu için kimin söylediğine bakma ister erkek ister kadın konuşsun. Konuşanın durumuna bakma, sözünün durumuna bak. Kimin dediğine bakma, ne dediğine bak.)

Şair, bir diğer beytinde ise inci kıymetinde manalar oluşturmanın yolunun sözü / şiiri az, öz ve yerli yerinde söylemekten geçtiğinin altını çizer:

“Ey Nevâyî sözde ma’nî yok turur ma’nîde söz

Dürr-i ma’nî ister olsañ iylegil güftâr bes” (Bedâiyü’l-Vasat, G.236/7)

(Ey Nevâyî, sözde mana yok, manada da söz; mana incileri istersen sözü yeteri kadar söyle.)

Nevâyî, şiirde sevgilinin ve onun güzellik unsurlarının anlatılmasını, inci kıymetinde anlamların oluşmasının vesilesi olarak görür:

“Yüzi vasfıda Nevâyî dağı eyleptür kırân

Nazm silkige ki çıkmış dürr-i ma’nî her sarı” (Nevâdirü’ş-Şebâb, G.592/7)

(Nevâyî, şiir ipinin her tarafına mana incileri çekmekle onları sevgilinin yüzünün vasıflarına yaklaştırmış.)

Kendi şiirindeki söylenmemiş, farklı manaların varlığına ve bunların çokluğuna dikkat çekmek için “garîb ve garîbhâne” kelimelerinden yararlanan şair, şiirlerinin her beytinde nice “garîb” yani tuhaf, değişik, kolay anlaşılamayan manaların, çokluğuyla âdeta “garîbhane”yi andırdığını belirtir:

“Nazmum içre garîb ma’nîler

Gurabâ haylidin nişâne durur

Anda her beyt niçe ma’nî ile

Beyt imes kim garîb hâne durur” (Fevâyidü’l-Kiber, Mukatta’at-716/1-2)

(Şiirimizin içindeki garip anlamlar, kimsesizler topluluğundan izler taşır. Onda her beyit taşıdığı nice anlamlar ile bir ev değil, bir gariphanedir.)

8. Önde Olup Diğer Şairlere Önderlik ve Örneklik Teşkil Etmek

İsen (2022: 5), Nevâyî'nin dil, edebiyat ve sanat anlayışı bağlamında öncü olup ilkleri oluşturma gayretiyle ilgili şunları söyler:

“Nevâyî, sahip olduğu dil birikimleri ile başka Türk kökenli şair ve yazarlar gibi Farsça ve Arapça eserler yazıp bu alanda da adından söz ettirebilir, hatta daha işlenmiş bu dil örnekleriyle bu işi kolaylıkla gerçekleştirebilirdi. Ama o böyle yapmadı ve zor bir yolu seçti. Az çok kuralları belirlenmiş klasik şiir örneklerini, konuşma dilinin ötesine pek geçmemiş kendi diliyle ifade etmeye çalıştı. İşte bu yüzden ki Nevâyî'yle birlikte artık bütünüyle bir edebî dil hüviyeti kazanan Çağatay Türkçesi bizim kaynaklarımızda Nevâyî dili diye anılacak kadar onunla bütünleşmiştir. Öyle zannediyorum ki dünyada bir dilin bu şekilde bir şair/yazarın adıyla anılışına tek örnek Nevâyî'dir ve o bunu hak etmiştir. Nevâyî bununla da kalmayarak ancak bir dâhinin başarabileceği şekilde Türkçenin peş peşe ilk örneklerini verip kendinden sonra gelecek olan muhteşem Türk edebiyatı kadrosunun hem doğuda hem batıda yolunu açtı. İlk olarak, birden çok Divanı o kaleme aldı. Divanlara önsöz yazma geleneğini o başlattı. Türkçede ilk hamse onun eseridir. İlk biyografi örnekleri de. Hem Nesâyimü'l-Muhabbe hem de Mecâlisü'n-Nefâyis bu ilk örneklik vasıfları yanında Osmanlı ülkesinde biyografi geleneğini başlattılar ve bu coğrafyanın yazarlarına modellik ettiler.”

Nevâyî, dil ve edebiyat sahasında yaptıklarıyla sanat camiasına önderlik ettiğinin farkındadır ve kendini şairler kervanının kafili başı olarak görür:

“Didim nazm ehliniñ ser-haylı kim bolgay didi hâtif

Nevâyî bolgay ol kim sin tileydür-sin eger bolgay” (Nevâdirü’s-Şebâb, G.614/9)

(Şiir ehlinin kafile başı kim olacak dedim, gaybdan haber veren dedi ki eğer bir kafile başı olacaksa sen de dilersen Nevâyî olacak.)

Nevâyî, şiirde oluşturduğu kendine has tarzıyla çevresindeki şairler üzerinde bir etki oluşturmuştur. Devrindeki şairler, şiir yazarken onun şiirlerinin kafiye, redif, söyleyiş tarzı vb. özelliklerinden yararlanmışlar, kimi zaman da onlara nazireler yazmışlardır:

“Ey Nevâyî kılğalı tab‘ ehli cins-i şi‘r nazm

Nazmunı oldı barçasığa kâfiye bel kim redif” (Garâ’ibü’s-Sıgar, G.318/7)

(Ey Nevâyî, kabiliyet ehli, şiir türünde yazmaya başlayalı senin şiirlerin hepsine kafiye ve redif oldu.)

9. Şiir Ülkesine Hâkim Olup Şiiri Yüceltmek

Klasik şiir geleneğinde şiir bazen bir ülkeye benzetilir ve bu durumda şair de o ülkenin sultanı olarak kabul edilir. Hâl böyle olduğunda şiir ülkesinde sözü geçen en etkili kişi şairin bızatıhi kendisi olacaktır (Öztoprak, 2005: 109). Nevâyî, bir beytinde derecesini gökyüzü kadar yüce gördüğü Hüseyin Baykara’nın ülkeleri fethetmesi gibi kendinin de sahip olduğu dil maharetiyle şiir ülkesini ele geçirmeyi başaran bir şair olduğunu ifade eder:

“Nazm mülkin til çikip almış Nevâyî eyle kim

Çikse ‘âlemni alur şâh-ı felek-mikdâr tîg” (Bedâyiü’l-Bidâye, G.316/7)

(Gökyüzü derecesindeki padişahın, kılıcını çekip âlemi aldığı gibi, Nevâyî de dili ile şiir ülkesini almıştır.)

Nevâyî, şiir ülkesinin hâkimi olarak şiirin, kendisinin yaptığı gibi, gökyüzü levhasına yazılmasından yanadır. Böylece şiir, hak ettiği değer ve yüceliğe ulaşmış olacaktır:

“Nevâyî nazmını kördüm kuyuş levhiga sebt itken

Buyurgan anı ‘âlî-kadr şâh-ı hurde-dân irmiş” (Bedâyiü’l-Vasat, G.259/9)

(Nevâyî’yi, şiirini güneş levhasına yazarken gördüm; onu emreden kadri yüce, nüktedan padişah imiş.)

10. Sevgilinin ve Güzellerin Beğeneceği Şiirler Yazmak

Nevâyî, poetik değerlendirmelerinde devlet büyüklerinin ilgisini, desteğini, beğenisini önemli gördüğünü sıklıkla söylemekle beraber, özellikle gazellerin öznesi ve yazılma sebebi olan sevgilinin ve güzellerin beğeneceği nitelikte şiirler yazmayı da şairliğinin önemli vasıfları arasında saymıştır. O, bir beytinde şiirlerinin sevgili tarafından kabul görmesini şükür ve iftihar sebebi saymıştır:

“Ger Nevâyîni kılıp red nazmın ister şükr kim

Mende ger yoktur kabûl âşüfte güftârında bar” (Nevâdirü'n-Nihâye, G.256/7)

(Eğer sevgili Nevâyî'yi reddedip de şiirimi isterse bana kabul nasip olmayıp perişan sözlerime nasip olduğuna çok şükür.)

Nevâyî, bir başka beytinde de şiirlerine sevgilinin ilgi göstermesini, kendine ilgi göstermesi olarak yorumlamış ve her iki durumda da sevinmesi gerektiğini kendine telkin etmiştir:

“Ey Nevâyî yigitiñ nazmıña meyl itti sivün

Kim nasib oldu saña sâhib-i idrâk yigit” (Garâ'ibü's-Sıgar, G.85/7)

(Ey Nevâyî, sevdiğin senin şiirine yöneldi, sevin ki o anlayış sahibi güzel sana nasip oldu.)

Güzellerin, kendi şiirlerini öğrenmeye çalışmalarını hayret edilecek bir durum olarak görmeyen Nevâyî, bunun sebebini kendinin onlara duyduğu aşk olarak açıklamıştır. Çünkü şair, güzellere karşı hissettiği aşkı şiirlerinde anlatmamış olsaydı, onların güzelliği de fark edilmeyecekti:

“Hüblar öğrenseler tang yok Nevâyî nazmını

Kim alarnıñ hüsni anıñ ‘ışkıdın tapmış revâc” (Nevâdirü'ş-Şebâb, G.93/7)

(Güzeller, Nevâyî'nin şiirlerini öğrenseler bunda hayret edilecek bir şey yok, ki onların güzelliği onun aşkıdan dolayı değer kazanmıştır.)

11. İncelikle Yazıp İncelikten Anlayan Devlet Büyüklerine Sunmak ve Onların İltifatına Nail Olmak

Sözlükte “kıvrıntı, küçük, parça” anlamlarına gelen hurde, mecazen “nükte, ince mana” demektir. Nükte de “ilk bakışta herkesin göremediği, ancak dikkat edilince çıkarılabilen ince mana” demek olup hurde ile benzer anlamlara gelir (Devellioğlu, 2013: 439). Poetik değerlendirmelerinde daha çok “hurde”yi kullanan Nevâyî, şiirlerini incelikte yazdığını vurgular. Şair, bu sebeple

onlardaki ince manaları da ancak incelikten anlayan kişilerin fahmedebileceği görüşündedir. Ona göre, incelikten ve nükteden anlayan kişilerin başında “şâh-ı hurde-dân” olarak nitelediği devrin padişahı Hüseyin Baykara (ö.1506) gelmektedir:

“Nevâyî hurde-i nazmıñnı andak eylediñ tahrîr

Ki saçkay hurde başıñ üzre şâh-ı hurde-dân körgeç” (Bedâyiü’l-Bidâye, G.96/9)

(Nevâyî, şiirinin inceliklerini öyle bir yazdın ki incelikleri bilen şah görünce başının üstüne saçacak.)

Nevâyî, Baykara’nın “hurde-dân” olduğuna o kadar inanmaktadır ki bir beytinde ince manalarla dolu şiirlerindeki düzeltilmesi gereken yerleri bile ancak onun görüp düzeltebileceğini ifade eder:

“Ey Nevâyî hurde-i nazmıñga islâh isteseñ

Şâh-ı Gâzîdin cihânda hurde-dânrak yok kişi” (Bedâyiü’l-Bidâye, G.616/7)

(Ey Nevâyî, nazmının inceliğine düzeltme istersen, Gazi Şah’tan dünyada daha ince anlayışlı kimse yok.)

Klasik Türk şiirinin gelişmesinde padişahlardan ve yüksek devlet görevlilerinden oluşan seçkin çevrenin etkisi her zaman büyük olmuştur. Bu şahsiyetlerin şairleri desteklemeleri, onlara ikram ve ihsanda bulunmaları, sanatlarını icra edecekleri ortam oluşturmaları şairlerin nitelikli şiir yazmalarına daima olumlu katkılar sunmuştur. Bu sebeple şairler, öncelikle devlet adamlarından oluşan bu seçkin çevreye şiirlerini beğendirmeye çalışmıştır (İpekten, 1996a: 11; Tolasa, 1982: 44; Topak, 2020: 292).

Nevâyî de bir beytinde şiirlerinin padişah tarafından beğenilmesini yeterli görmüş, diğer insanların övgüsünü beklememek gerektiğini kendine telkin etmiştir:

“Nevâyî asraban temkîn kişidin isteme tahsîn

Çü şeh körgüzdi istihsân körüp nazmıñnı müstahsen”

(Bedâyiü’l-Bidâye, G.516/9)

(Nevâyî, ağırbaşlılığını koruyup insanlardan övgü isteme; çünkü şah, şiirini beğenip takdir etti.)

Şiirlerindeki her bir kelimeyi sultanlara layık yakutlar ve henüz ortaya çıkmamış, değerli incilere teşbih eden Nevâyî, bu tarz şiirlerinin sultan tarafından ilgi görmesinin yadırganmaması gerektiği düşüncesindedir:

“Nevâyî nazmıga salsa kulak şeh ni ‘aceb kim bar

Anıñ her lafzıda şâhâne la’l ü dürr-i meknûn dik” (Garâ’ibü’s-Sıgar, G.348/11)

(Nevâyî'nin şiirlerine padişah kulak verse / ilgilense bunda şaşırılacak bir durum yok çünkü onun şiirlerinin her sözü şahlara layık yakutlar ve saklanmış inciler gibidir.)

12. Dert Ehli Olup Şiirde Dertlere Yer vermek

Sözlükte dert kelimesi “gam, ızdırab, elem” anlamlarında kullanılırken tasavvufî kullanımına bakıldığında “ilahi aşk” karşılığının verildiği görülür. Bu sebeple tasavvuf kitaplarında en büyük derdin, dertsiz olmak olduğu vurgulanır. Klasik Türk şiirinin en dertli şairlerinden Fuzûlî'ye göre de şiirin asıl sermayesi derttir. Gönlünde ızdırap ve dert bulunmayan, ciğeri yaralı olmayan bir şairin şiiri de tat ve zevkten uzak olacaktır çünkü ızdırap ve dert, şiiri etkili kılan önemli unsurlardandır (Doğan, 1996: 53; Uludağ, 1991: 135).

Nevâyî, her fırsatta dertli oluşundan ve şiirlerindeki derdin varlık ve çokluğundan iftiharla söz eder. Onun şiirleri öylesine dertle doludur ve bu dertler öylesine etkili bir şekilde dile getirilmiştir ki dertli olanların onları okuyup hemhâl olmaları bir yana dertsizler bile onları okuduklarında dertli olurlar:

“Ey Nevâyî derdlik nazmıñı derd ehli bilür

Derdsiz dağı bolur anı okugaç ehl-i derd” (Bedâyiü'l-Bidâye, G.116/7)

(Ey Nevâyî, dertli şiirini dert ehli anlar, dertsiz de onu okuyunca dert ehli olur.)

Onun şiirlerinin her beyti âdeta bir “hüzünler evi”dir; zira o her beytinde gamı ve derdi şerh etmiştir:

“Çün Nevâyî nazmıñı her harfîdür şerh-i gamıñ

Dise bolur kim irür her beyti bir beytü'l-hazen” (Bedâyiü'l-Bidâye, G.503/7)

(Nevâyî'nin şiirinin her harfi gamın açıklaması olduğundan denebilir ki her beyti bir hüzün evidir.)

Beyitte geçen “beytü'l-hazen”, bilindiği gibi Hz. Yakup'un, oğlu Hz. Yusuf'tan ayrı kalmasından sonra hayatını büyük bir hüzün içinde geçirdiği ve acı çekmekten “hüzünler evi”ne dönen evidir (İsen, 1992: 88).

13. Gönle Yansıyan Duyguları Özellikle de Hüznü Anlatmak

Nevâyî, dizelerinde âşıktan ve onun yaşadıklarından bahsederken çoğunlukla kendini onunla özdeşleştirir. Özellikle bu dizelerinde şair, fiziken ve ruhen bitkin bir hâl içindedir. Şairi / âşığı bu hâle getiren durum ise sevgiliden ayrı kalmanın neden olduğu hüzündür (Kaplan, 2024: 412).

Nevâyî, gönlüne doğan duyguları özellikle de hüznü şiir elbisesiyle görünür kılmaya çalıştığını dile getirerek şiirlerini nasıl yazdığıyla ilgili ipuçları verir. O, bu tarz şiirlerinin insanlar tarafından da çok beğenildiğini ifade eder:

“Könglümde ne ma’nâ olsa erdi peydâ

Tîl eyler edi nazm libâsıda eda

Ol nazmga cânın kılıban halk fidâ

Salurlar edi günbed-i gerdûnga sadâ” (Boltabayev, 2022: 51-52)

(Gönlümde ne mana doğsa, dil onu nazım elbisesi ile ortaya çıkarırdı. O nazma, insanlar canlarını feda ederek dönen gök kubbeyi yankılandırırdı.)

Nevâyî, şiir yazarken içinde bulunduğu duygu durumuyla ilgili de kimi beyitlerinde açıklamalarda bulunur. O, şiir yazarken dertli olduğu kadar mahzun bir hâldedir. Onun hüznünlü hâli, şiirlerine de o kadar sinmiştir ki her beyti âdeta Hz. Yakup’un “hüzünler evi”ne dönmüştür:

“Ey Nevâyî beytü’l-ahzân kildi her beytim ki bar

Nazm iterde hem özüm mahzûn u hem nâlem hazîn”

(Nevâdirü’s-Şebâb, G.452/7)

(Ey Nevâyî, her beytim “hüzünler evi” oldu, şiir yazdığımda kendimde ve iniltilerimde hüznün var.)

Onun şiirlerine kulak veren herkes, bu hüznünlü söyleyişi ve gönülleri kendine çeken nağmeyi hemen fark edecektir:

“Nevâyî şi’riga salgıl kulak ki vasfında

Hazîn terennüm ü dil-keş terâne dur barça” (Garâ’ibü’s-Sıgar, G.541/4)

(Nevâyî’nin şiirlerine kulak ver; onun şiirleri, senin vasıflarını andıran hüznünlü ve gönül çekici nağmedir.)

14. Hakiki Aşk Mecazi Aşk Görüntüsüyle Anlatmak

İslami literatür incelendiğinde aşkın, ilahi ve beşerî olmak üzere başlıca iki bağlamda kullanıldığı görülür. İlahi aşka genellikle “hakiki aşk”, beşerî aşka

ise “mecazi” veya “uzrî aşk” denilir. Türk edebiyatında en çok işlenen konuların başında yer alan aşk, kimi şairlerde hakiki, kimi şairlerde ise mecazi yönüyle karşımıza çıkar. Bazen mecazi aşk gibi görünenlerin bile mahiyetini tam olarak anlamakta kararsız kalınabilir. Böyle olmasında ise bu şiirlerde “mecaz, hakikatin köprüsüdür” anlayışının hâkim olmasıdır (Uludağ, 1991: 11; Uzun, 1991: 18).

Nevâyî, bir beytinde şiirlerini okuyanlara seslenerek onlara dikkatle nazar etmelerini ister ve orada anlattığı mecazî gibi görünen aşkın hakiki aşkın ta kendisi olduğunu ifade eder.

“Ger Nevâyî yıglasa ‘ışkıñ mecâzîdür deme

Kim nazar pâk eylegeç ‘ayn-ı hakîkattur mecaz” (Nevâdirü’n-Nihâye, G.344/7)

(Eğer Nevâyî ağlarsa ona senin aşkın mecazidir deme, temiz bir nazarla bak ki mecaz, hakikatin ta kendisidir.)

O, bir diğer beytinde bu sefer zahit üzerinden şiirlerindeki aşkın, aşk-ı hakiki olduğunu dile getirir. Zahitten, âşıkları şiirinde sözünü ettiği aşktan vazgeçirmemesini isteyen şair, dikkatli bakması ve anlamaya çalışması hâlinde mecazi gibi görünen aşkın aslında hakiki aşktan farklı olmadığını göreceğini vurgular:

“Zâhidâ bu ışkđn men‘ iyleme ‘âşıkñ kim

Ger sin idrâk iyleseñ ‘ayn-ı hakîkatdur mecaz” (Fevâyidü’l-Kiber, K.695/2)

(Ey zahit, âşığı bu aşktan men eyleme ki eğer sen de idrak etmiş olsan mecaz, hakikatin ta kendisidir.)

Zahit, sözlük anlamıyla “dünyayı terk edip dinin emirlerine çok titizlikle riayet eden, züht ve takva sahibi (kimse)” karşılığıyla olumlu bir anlam ifade eder. Zahidin klasik Türk şiirindeki kullanımına bakıldığında ise “dinin özünü anlayamadığı için olaylara şekilci bakan, dindar bir görüntü sergilese de samimiyetten uzak, riyakâr kabul edilen, etrafına verdiği öğütlerle insanları usandıran, sürekli cehennemle onları korkutan, dar bir bakışla olayları değerlendiren, pek sevilmeyen” bir tip görülür (Ceyhan, 2013: 533; Çakır, 2024: 779).

Nevâyî de yukarıdaki beytinde “zahit” kavramını, “bir işin hakikatini ve derinliğini görmekten aciz, olaylara yüzeysel bakan” karşılığıyla klasik şiir geleneğindeki anlamına uygun olarak kullanmıştır.

15. Gazelin Beyitleri Arasında Üslup ve Anlam Birlikteliği Sağlamak

Akün (1994: 406), klasik Türk şiirinde gazel nazım türünde konunun ele alınışıyla ilgili şunları söyler:

“Kompozisyon itibariyle gazelde tutulmuş iki yol vardır. En yaygını gazelin her beytinde, kendinden önceki ve sonrakilerle kafiye ve redif dışında bir bağ gözetmeksizin, birbirlerinden ayrı manzumelermiş gibi farklı şeylerden bahsetmek, aralarında ilk bakışta doğrudan doğruya bir ilgi görünmeyen değişik konu ve tasavvurlar işlemektir. (...) Konu bütünlüğü yerine beyitleri arasında sadece kafiye bağlantısı bulunan bu tarz gazel yapısında bütün Şark sanatına hâkim olan estetik anlayış kendini gösterir. (...) Gazelde öteki yol ise bütün beyitlerin esas bir konu ve tasavvur etrafında toplanması, ‘yek-âhenk’ diye adlandırılan bir bütünlük göstermesidir.”

Pakalın da (1983: 653) “Gazelin her bir beytinde başka bir şeyden dem vurmamak marifeti Osmanlı şairlerine Acem şairlerinden intikal etmiştir. Arap şairleri gazeli yek ahenk denilen yolda söylerler.” diyerek gazelde takip edilen bu iki yolun Arap ve Acem şairlerince nasıl kullanıldığına dair değerlendirmede bulunur.

Nevâyî, divan dibacesinde konuyla ilgili yaptığı değerlendirmede gazellerinde matla beytinde neyden söz etmişse makta beytine kadar aynı temayı devam ettirdiğini söyleyerek gazellerini oluştururken onların biçim ve anlam bakımından uyum içinde olmasına dikkat ettiğini vurgular. Bu değerlendirmelere bakarak onun gazele bakışının Acem’den çok Arap tavrına yakın olduğu söylenebilir:

“Eğer bir beyt mazmûnı visâl bahânda gül-ârâyılık kılsa yana biri firâk hazânuda hâr-nümâyılık kılıp durur. Bu sûret dağı münâsebetdin yırak ve mülâyemetdin kırak köründi. Ol cihetdin sa’y kılındı kim her mazmûnda matla’î vâki’ bolsa ekser andag bolgay kim makta’ğaça sûret haysiyyetidin muvâfık ve ma’nâ cânibidin mu’tâbık tüşgey.” (Boltabayev, 2022: 79)

(Eğer bir beytin manası visal baharında gül süsleyiciliği yapsa başka biri de ayrılık güzünde diken göstericiliği yapmıştır. Bu durum da uygunluktan uzak ve bağdaşıklık dışında görüldü. Bu sebeple ne mazmunda bir matla beyti yazılmış ise çoğunlukla makta beytine kadar biçim itibarıyla uygun ve mana yönünden bağdaşık olmasına gayret ettim.)

16. Her Harf Gazeline Tevhit veya Na’t ile Başlamak

Nevâyî, divan dibacesinde gazel türünde yazdığı şiirlerde bazı farklı uygulamalar yaptığını belirtir. Bunlardan biri de her harf gazeline tevhit, na’t ya da bu ikisiyle ilişkili öğüt içerikli bir şiirle başlamaktır:

“... her harf gazeliyatını avvalgı gazelini yâ Teñri ta’âlâ hamdı bile muvaşşah yâ Resûl ‘aleyhi’s-selâm na’tı bile münekkah yâ bir mev’ize bile kim bu ikki işdin birige dâl bolgay muvazzah kılındı.” (Boltabayev, 2022: 77).

(... her harf gazellerinin ilk gazeli ya yüce Tanrı hamdı ile süslü, ya Allah’ın selamı onun üzerine olsun, Hz. Peygamber’in övgüsü ile temiz veya bu iki işten birine delil olacak bir öğütle açıklanmış hâle getirildi.)

17. Beşerî Güzelliklerin Anlatıldığı Şiirlerin İçerisine Nasihat İçerikli Dizeler Koymak

Bilindiği gibi gazel, sözlükte “kadınlarla sevgi üzerine konuşmak, söyleşmek” anlamına gelir. Arap edebiyatı tarihine bakıldığında gazelin müstakil bir nazım şekli olmayıp kasidelerin baş kısmında aşk ve sevgiliden söz eden kısımlarına verilen ad olduğu anlaşılır. Sonraları, şairlerin aşk, sevgili, şarap, bahar gibi coşkulu durumlar karşısında duygularını dile getiren şiirlere gazel denilmiştir (İpekten, 1996b: 440).

Arap, İran ve Türk edebiyatlarında gazel türündeki şiirler içerik olarak genellikle tanımlamada belirtilen konuları işlese de Nevâyî, bu türün salt bu konular içerisinde kalmasını istemez. Ona göre yalnız mecazi aşkı, sevgiliyi ve onun güzelliklerini anlatan şiirlerden oluşan divan tertip etmek boşa zahmet çekmekten ibarettir. Şair, mecazi aşkı anlatan gazeller arasında yer yer marifet konusunu işleyen gazellerin yer alması gerektiği, hatta âşıkane gazellerin beyitleri arasında bile öğüt verici dizelere yer verilmesi görüşündedir. Bu şekilde olduğunda, gazelin aralarına serpiştirilen nasihat içerikli bu şiir ve dizeler şairi ve şiiri belli çizgiler arasında tutmuş, haddin aşılmasına izin vermemiş olacaktır:

“Her şûr-engîz gazeldin kim istimâ’ı meh-veşlerga mûcib-i ser-keşlik ve gam-keşlerga bâ’is-i müşevveşlik bolgay, birer ikkişer naşihat-ârâ ve mev’ize-âsâ beyt irtikâb kılındı kim alarnıñ lem’a-yı ruhsân ‘iffet burka’ıdın köp taşkarı lâmi’ bolmagay tâ bularnıñ vüçüd hurmeni ol berķ ihtirâkıdın bi’l-küllin zâyi’ bolmagay, yok kim bu gazeller gazâleleri cilve-gerlik sâz belki perde-derlik âgâz kulsalar bu beytniñ naşihat-sâz va’izleri ve mev’ize-perdâz nâsıhları mâni’ bolgaylar.” (Boltabayev, 2022: 77-78)

(Dinlenmesi ay gibilerin inatçılığına sebep ve gamlıların daha çok üzölmelerine neden olan her güröltü çıkaran gazelin içine birer ikişer öğütleyici, tavsiye verici beyit yerleştirildi ki, onların yüzlerinin parıltısı iffet peçesinden fazla dışarı çıkmasın, ta ki onların vücut harmanı o şimşegin yakıp tutuşturmasından bütünüyle yok olmasın, yoksa bu gazellerin güzel geyikleri cilveli hâllerini ortaya döküp perdelerini kaldırmaya başlasalar bu beytin

nasihat edici vaizleri ve tavsiyede bulunan nasihatçileri ona engel olacaktır.)

18. Gazelin En Az Yedi Beyit Olmasına Dikkat Etmek

Nevâî'nin gazel türü bağlamında belirttiği şairlik hususiyetlerinden biri de gazelin en az yedi beyit olarak yazılması meselesidir. O, bir manzumesinde 9, 11 ve 13 beyit uzunluğunda gazelleri olduğunu ve bunların hiçbirinin yedi beyitten az olmadığını söyler. Ona göre, gökyüzü yedi kat felekten oluştuğu için gazel de yedi beyitten az yazılamaz:

“Nevâî şî'ri tokkuz beyt ü on bir beyt ü on üç beyt

Ki levh üzre kalem zînet birür ol dürr-i meknûndın

Bu kim elbette yitti beytdin öksük imes ya'nî

Tenezzül iyley almas rûtbe içre yitti gerdûndın” (Bedâîü'l-Vasat, Kıt'a-669/1-2)

(Nevâî'nin dokuz beyit, on bir beyit veya on üç beyitten oluşan şîiri (gazeli) kâğıt üzerinde kalem ile gizli incilerden haber verir. Her biri yedi beyitten eksik değildir. Onlar yedi felekten dolayı daha az olamaz, daha az beyitten oluşamaz.)

19. Gazel Yazarken Her Harften Örnek Oluşturmak

Gazel türüne ayrı bir önem veren ve şiiirlerinin çoğunu bu türde yazan Nevâî, dibacesinde her harften gazel yazdığını söyler. Kendi döneminde şairlerin çoğunun alfabedeki dört harfle (çim, pe, je, nazal n) gazel yazmaya pek yanaşmadıklarını ifade eden Nevâî, bu harflerle yazılmış şiiirlerin bulunmadığı bir divanın eksik olacağı düşüncesindedir. Ona göre bir güzelin güzelliği, ağzındaki 32 dişin tam olmasıyla kemale erecektir. Ağzında dört diş eksik bir güzel, cilveye başladığında bu eksiklik onun güzelliğine hanel getirecektir:

“... her kişi kim divân tertib kılıp turur, ottuz ikki harfdın ki halâyık 'ibâretide vâki' durur ve ulus kitâbetide şâyi', tört harfga ta'arruz kılmay dururlar. Çün söz 'arûsı nazm harîrini matbû' kisvetin ve mevzûn hıl'atın keyip cilve âgâz kılsa hokka-yı yâkûtî dağı ottuz ikki gevherdin kaçan kim törtige noksân vâki' bolsa mukarrerdür kim cemâlîga andın kusûr ve kelâmuga andın fütûr vâki' bolgusı durur.” (Boltabayev, 2022: 75)

(... divan tertip eden her kişi insanların ibarelerinde var olan ve ulus yazısında bulunan otuz iki harften dört harfe el atmamaktadırlar. Zira söz gelini şiiir ipeğinin biçilmiş elbisesini ve biçimli kaftanını giyip cilveye başlarsa yakut hokkanın da otuz iki incisinden dördü eksik olsa yüzüne ondan kusur ve

sözüne ondan zayıflık gelmesi kesindir.)

20. Mesnevi, Gazel, Kaside Dışında Diğer Nazım Şekilleriyle de Şiir Yazmak

Nevâyî, nazım şekilleri bağlamında da görüşlerini belirtir. O, dibacesinde sadece mesnevi, kaside, gazel gibi nazım türleriyle şiir yazıp bırakmadığını, bunlara ilave olarak muhammes, müseddes, kıt'a, müstezat, terci-bend, tuyuğ gibi diğer türlerde de şiirler yazdığını belirterek şair anlayışında yalnızca belli türlerle şiir yazmak olmadığını vurgular:

“...mesnevî bile kasâyiddin başka kim inşâ'allâhu ta'âlâ alar dağı her kaysı başka mücelled bolgay her nev' şî'rdin meselâ, rûh-efzâ muhammesler barça hamse-zînet ve revân-âsâ müseddesler barça sitte-rütbet ve müfîd rubâ'iyât barça letâfet-âmîz ve nâfi' mukatta'ât barça menfa'at-engîz ve dil-pezîr müstezâdlar barçanıñ vaz'ı zâyidü'l-had ve bî-nazîr ferdler barça lutf u revânlıkda müfred ve nâmî mu'ammâlar barçası at yaşurmakda sâtir ve girâmî lugazlar barçanıñ mebtûnlugı zâhir ve müselsel terci'ler barça mergûb ve mu'tedil tuyuglar barça Türkî üslûb bu ebyât zeylide muhayyel ve eş'âr haylıda müzeyyel boldı.” (Boltabayev, 2022: 81)

(... mesnevi ile kasidelerden başka, inşallah onların her biri de ayrı cilt olacaktır, her çeşit şiirden, meselâ, hepsi hamse süslü cana can katan muhammesler, hepsi altı dereceli akıcı müseddesler, hepsi güzellikleri içine alan faydalı rubailer, hepsi menfaat getiren faydalı kıtalar, her birinin hâli haddenden ziyade olan gönle hoş gelen müstezadlar, her biri güzellik ve akıcılıkta tek olan benzersiz müfredler, her biri ad gizlemekte örtücü meşhur muammalar, her birinin zorluğu apaçık değerli lugazlar, hepsi beğenilen zincirleme terci'ler, hepsi Türkçe üsluba göre yazılmış ölçülü tuyuğlar, bu beyitlerin ilavesinde tahayyül edildi ve bu şiirler zümresine eklendi.)

B. Nevâyî'nin Şairliğiyle İlgili Yaptığı Belli Başlı Benzetmeler

Klasik şiir geleneğinde şairler, şiir ve şair anlayışları bağlamında yapmış oldukları tespit ve değerlendirmelerde çoğunlukla teşbih sanatından istifade etmişlerdir. Bu teşbihler çoğunlukla genel ifadelerle çağın ortak anlayışlarını yansıtmakla birlikte kimi zaman da şairlerin poetik yönelimleri hakkında ipuçları verir. Bu sebeple şairlerin poetik benzetmelerini salt teşbih sanatının bir yansıması olarak görmek yerine onlara şairlerin poetik düşünce dünyalarının dışı vurumu olarak bakmak da yerinde olacaktır (Tolasa, 1982: 33; Topak, 2024: 292). Bu bakımdan Nevâyî'nin şairliğiyle ilgili yaptığı poetik benzetmelerde de onun şair anlayışıyla ilgili ipuçları görülecektir:

1. Bülbül

Klasik Şiir geleneğinde Şairler, bülbül benzetmesine sıklıkla yer verirler. Onlar, güzel ve ahenkli Şiirler söylediklerinde kendilerini bülbülle zdeŐleŐtirirler. Aynı zamanda âşığı temsil eden bülbül, sevgili, âŐık, Şair bağlamında çeşitli Őekillerde söz konusu edilir. Kimi zaman gle kavuŐmak için dikenin ezasına katlanır, kimi zaman gln dikkatini çekmek için güzel güzel ter, kimi zaman da Şairin ahenkli syleyiŐinin tercümanı olur (Ceylan, 2007: 64-68; Doğan, 1996: 64; ztoprak, 2006: 105).

Nevâyi, bir beytinde güzel sesi sebebiyle kendini bülbüle benzetir; sözü güzel ve yerinde söylemeyi bilen sultana, Şiirin gl bahçesinde kendi gibi güzel sesli bir başka bülbülün daha bulunmadığının söylenmesini ister:

“Ey Nevâyi hiç gl-Őenniņ seniņ dek hoş-nev

Bbli yok erkenin Őh-ı sühan-dnımg ayt” (Nevâdirü’n-Nihâye, G.155/9)

(Ey Nevâyi, gl bahçesinin senin gibi güzel sesli bülbülü olmadığını sen sözü güzel ve yerli yerinde söyleyen padiŐahıma söyle.)

2. Semender

Semender, sözlükte “uzun gövdeli, dört bacaklı, kuyruklu, kertenkeleye benzeyen, birçok türü bulunan bir hayvan, salamandra; ateŐte yanmadığına hatta ateŐi sndrdğne inanılan efsanevi hayvan” Şeklinde tanımlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr>). Semenderin klasik Şiirde ele alınıŐ Őekliyle ilgili bir araştırmada Şairlerin çoğunun onu “ateŐte yanmayan efsanevi bir hayvan (sürüngen)” olarak görüp ateŐte yaŐaması, meknının ateŐ oluŐu, ateŐte yanmaması, ateŐle beslenmesi ve onunla can bulması vb. bağlamlarda; bir kısmının ise onu “ateŐte yanmayan kuŐ” olarak düŐünüp ateŐten etkilenmemesi yönüyle ele aldıkları belirtilmiŐtir (zdemir, 2021: 1867-1873).

Nevâyi, bir beytinde kendine bülbül yerine semender denmesini ister, çünkü onun Şiirlerinde Câmi’nin alevi ve Emir Hüsrev-i Dihlevi’nin ateŐi vardır. Bir başka ifadeyle Şair, yakıcı Şiirler söylemesi yönüyle kendini semendere teşbih etmiştir:

“Dimengiz bülbül Nevâyi’ni semender dik ki bar

Nazm içre Őu’le-i Câmi v sz-ı Husrevi” (Garâ’ib’s-Sıgar, G.676/7)

(Nevâyi’ye bülbül demeyiniz, o semender gibidir; onun Şiirlerinde Câmi’nin alevi ve Hüsrev’in ateŐi vardır.)

3. Ser-hayl

Ser-hayl, Farsça birleşik kelime olup sözlükte “süvari komutanı, kervan ve kabile başı; baş, başkan” anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2013: 1099). Metnini daha önce verdiğimiz bir beyitte Nevâyî “Şairlerin kabile başı kim olacak dedim, gaybdan haber veren hâtif dedi ki eğer bir kabile başı olacaksın sen de dilersen Nevâyî olacak.” diyerek kendini kabile başına benzetir, bu kabile hiç şüphesiz şairler zümresidir (Nevâdirü’ş-Şebâb, G.614/9).

4. Hz. Musa

Şairler, olağanüstü bir söyleyiş sergiledikleri zaman, bu durumu vurgulamak için çeşitli benzetme unsurlarından yararlanırlar. Bu unsurlardan biri de peygamberlerdir. Birçok peygamber çeşitli mucizeleriyle şairin benzetilene olarak söz konusu edilir. Hz. Musa da özellikle Firavun huzurunda ejderhaya dönüşen asasıyla bu peygamberler arasında yerini alır (Onay, 1993: 301).

Nevâyî, şiirlerini mucizeye benzettiği aşağıdaki beytinde şiirlerine sihir denmesini istemez onların âdeta Hz. Musa’nın esasının eseri olduğunu söyleyerek kendini Hz. Musa’ya teşbih eder:

“Nevâyî sihr imes gûyâ Kelîmullâhu ‘asâsıdur

Bu mu‘cizler ki zâhir boldı kilik-i nükte-pâşımında” (Fevâyidü’l-Kiber, G.595/9)

(Ey Nevâyî, bu benzeri olmayan, mucizeler (şiirler), sihir değil, sanki Hz. Musa’nın esasının eseridir; ki onlar nükte saçı kalemden ortaya çıkmıştır.)

SONUÇ

Farsçanın resmî dil olarak kabul edildiği, Fars şiirinin Molla Câmî (ö.1492) ile doruk noktasına ulaştığı, aydın kesimin Farsça yazmayı bir ayrıcalık olarak gördüğü bir dönemde Nevâyî’nin eserlerini Türkçe yazması, Türkçenin edebiyat ve sanat dili olabileceğini yazdığı eserlerle bizzat ortaya koyması Çağatay edebiyatı için olduğu kadar bütün Türk edebiyatı için büyük bir önem arz eder. Şiir yazmaya Farsçayla başlayan Nevâyî, gençlik dönemlerinden itibaren yazdığı Türkçe şiirlerle de kendinden söz ettirmeyi başarmış ve bu sebeple iki dilli (zü’l-lisâneyn) olarak tanınmıştır. Onun Orta Asya Türk dili ve edebiyatı üzerindeki etki ve katkısı nedeniyle Çağatayca “Nevâî dili” olarak adlandırılmıştır. Nevâyî, büyük bir şair ve dilci olması yanında aynı zamanda ciddi bir şiir eleştirmenidir. Şairlik vasıflarını tespit etmek amacıyla yapılan bu

araştırmada, onun şiir sanatının pek çok konusuna dair görüş ve tespitlerde bulunduğu görülmüştür.

Nevâyî, şairlik vasıfları ve şair anlayışına dair düşüncelerini divan dibacesinde yer yer mensur olarak dile getirirse de çoğunlukla divanlarının arasında dağınık bir şekilde, manzum olarak ifade etmeyi tercih etmiştir. Bu poetik dizeler, daha çok gazellerinin mahlas beyitlerinde görülmekle birlikte az da olsa kıt'a, mesnevi gibi diğer manzumelerinde de yer almaktadır. O, şairlik vasıflarını ben merkezli bir söyleyişle dile getirirse de bu ifadeleri onun genel olarak şaire bakışı şeklinde de değerlendirmek mümkündür zira klasik şiir geleneğinde birçok şairin tutumu bu şekildedir.

Nevâyî kendi şairliğiyle ilgili olarak tab' kelimesiyle ifade ettiği doğuştan gelen kabiliyeti ve özgün bir hayal dünyasına sahip olmayı önemli görür. Kendine has bir üslubu olduğunu söyleyen şair, mahlası olmadan bile şiirlerinin tanınacağı görüşündedir. Mucizevi bir söyleyişle dile hâkim olmanın önemine vurgu yaparken tatlı bir dil ve anlatıma da dikkat çeker. Şiirlerinde anlamı lafızdan daha üstün gördüğünü belirten şair, değerli ve özgün anlamlar oluşturmuş olmaktan duyduğu memnuniyeti her fırsatta ifade eder. Değerlendirmelerinde devrinde diğer şairlere önderlik ve örneklik teşkil ettiğini söyleyen Nevâyî, şiir ülkesine hâkim olduğunu ve şiiri yücelttiğini vurgular. Ona göre sevgilin ve güzellerin beğeneceği şiirler yazmak, yazdığı şiirlerle devlet büyüklerinin iltifatına nail olmak şiir-çevre ilişkisi bağlamında önemli özelliklerdir. Her fırsatta kendini dert ehli ve mahzun olarak tanımlayan şair, şiirde dert ve hüznün anlatılması gerektiğinden yanadır. O, yer yer doğrudan nasihat içerikli şiirler yazsa da hakiki aşkı mecazi aşk görüntüsüyle ifade etmeyi tercih ettiğini vurgular.

Nevâyî, şairliğiyle ilgili değerlendirmelerinin bazılarını ise şiir türleriyle bağlantılı olarak dile getirmiştir. Bu özellikleri "Gazelde üslup-anlam birlikteliğine ve gazelin en az yedi beyitten oluşmasına dikkat etmek; her harf gazeline tevhit ya da na't ile başlamak; beşerî güzelliğin anlatıldığı şiirlerin arasına bile nasihat içerikli dizeler koymak; gazel yazarken her harften gazel yazmaya dikkat etmek; gazel, mesnevi gibi türlerin yanında diğer türlerde de şiir yazmak" şeklinde belirtmek mümkündür.

O, şairliğiyle ilgili bazı nitelikleri ise yaptığı benzetmeler üzerinden söylemeyi tercih etmiştir. Örneğin bülbül benzetmesiyle güzel ve hoş söyleyişi olduğuna; semender benzetmesiyle etkileyici, dokunaklı, yanık ve yakıcı bir tarzının olduğuna, ser-hayl benzetmesiyle şair taifesinin başkanı olduğuna, Hz. Musa benzetmesiyle de sıra dışı, mucizevi bir ifade tarzı olduğuna dikkat çeker.

Nevâyi'nin şairlik vasıflarının tespitine yönelik yapılan bu araştırma, sonuç olarak onun bu konuda oldukça önemli hususlara yer verdiğini gösterdiği kadar, şairin birçok poetik hususta oldukça zengin tespit ve değerlendirmede bulunduğunu da göstermiştir.

KAYNAKÇA

AKÜN, Ömer Faruk (1994). "Divan Edebiyatı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.9, s.389-427.

BAYRAM, Yavuz (2007). "Divan Şiirinde Tarımsal Ürünler", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, s.s.81-96. https://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/yavuz_bayram_divan_siirinde_tarimsal_urunler.pdf

BİLKAN, Ali Fuad (1986). "Divan Edebiyatında Tenkit", *Millî Kültür*, Sayı:54, s.s.10-13.

BOLTABAYEV, Saidbek (2022). *Ali Şir Nevâyi Divanlarının Dibaceleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.

CEYHAN, Semih (2013). "Zühd", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.44, s.533-535.

CEYLAN, Ömür (2007). *Kuşlar Divânı-Osmanlı Şiir Kuşları*, İstanbul: Kapı Yayınları.

ÇAKIR, Mustafa Sefa (2024). "Klasik Türk Şiirindeki Zâhid Tipinin Bosnalı Sâmîî Divanı'na Yansımaları", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]*, Cilt:7, Sayı:2, s.s.769-780. <https://doi.org/10.58659/estad.1493860>

ÇAPAN, Pervin (2009). "Tezkirelerin Işığında Şiire Has Bir Yapı Unsuru Olarak Mana Üzerine Değerlendirmeler", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:39, s.s.435-448. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/33410>

ÇETİNDAG, Yusuf (2003). "Mecâlisü'n-Nefâis'te Şiir ve Şair Eleştirisi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı:9, s.s.79-114. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3173059>

DEVELLİOĞLU, Ferit (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

DOĞAN, M. Nur (1996). "Fuzulî'nin Poetikası", *İlmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı:2, s.s.45-72. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/73147>

ERASLAN, Kemal (Hızl.) (1999). *Mevlana Sekkâkî Divanı*. Ankara: TDK Yayınları.

- GÜLEÇ, İsmail (2008). "Osmanlı Müellifleri'nde Şair ve Şiir Değerlendirmeleri", *İlmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı:25, s.s.69-83. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/73630>
- Güncel Türkçe Sözlük*. TDK. <https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 12.08.2025).
- GÜR, Alim ve KOÇAKOĞLU, Bedia (2009). "Yeni Türk Edebiyatında Kaynak Olarak Poetika", *Turkish Studies*, Volume:IV/1-I, p.79-187. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.541>
- İPEKTEN, Haluk (1996a). *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İPEKTEN, Haluk (1996b). "Gazel", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.13, s.440-442.
- İSEN, Mustafa (1992). "Beytülahzân", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.6. s.88.
- İSEN, Mustafa (2022). "Sunuş". *Türk Dilinin Başçısı Ali Şîr Nevâyî*, (Ed: Ahmet Kartal, Sibel Eraslan), Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- İSEN-DURMUŞ, Tuba Işinsu (2007). "Fahriyeler Işığında Osmanlı Şiirinde İdeal Şairin Portresi", *Bilig Dergisi*, Sayı:43, s.s.107-116. https://bilig.yesevi.edu.tr/shw_artcl-1227.html
- KAPLAN, Fahri (2018). *Latîfî Tezkiresi'nde Edebî Eleştiri Terimleri Ve Edebiyat Eleştirisi*, Doktora Tezi, Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- KAPLAN, Ayşe (2024). *Ali Şîr Nevâyî'nin Fevâidü'l-Kiber Adlı Divanının Tahlili*, Doktora Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- KARATAŞ, Turan (2004). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAÖRS, M. Metin (2006). *Ali Şîr Nevâyî, Nevâdirü's-Şebâb*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KAYA, Bayram Ali (2012). "Necâtî Bey'in Şiir Anlayışı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı:27, s.s.143-218. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3172999>
- KAYA, Bayram Ali (2016). "Necâtî Bey'in Şair Anlayışı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı:34, s.s.149-214. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3173135>
- KAYA, Önal (1996). *Ali Şîr Nevâyî, Fevâidü'l-Kiber*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KUT, Günay (2003). *Ali Şîr Nevâyî, Garâ'ibü's-Sıgar (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- MENGİ, Mine (2010). *Divan Şiirinin Arka Bahçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- OKAY, Orhan (1990). *Sanat ve Edebiyat Yazıları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- NALBANT, Bilge Özkan (2005). *Nevâdirü'n-Nihâye (İnceleme, Metin, Dizin)*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- OLGUN, Tahir (1973). *Edebiyat Lügati*, (Haz: Kemal E. Kürkçüoğlu). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- ONAY, Ahmet Talat (1993). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ÖZDEMİR, Mehmet (2021). "Klasik Türk Şiirinde Semender", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, Cilt:5, Sayı:4, s.s.1861-1900. <https://doi.org/10.34083/akaded.1024301>
- ÖZTOPRAK, Nihat (2005). "Rûhi'nin Şiir Anlayışı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı:12, s.s.101-136. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tkidergi/article/1305331>
- ÖZTOPRAK, Nihat (2006). Rûhi'nin Şair Anlayışı", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı:28, s.s.94-120. <https://osmanliarastirmalari.29mayis.edu.tr/dergi/makale/28/Nihat%20Öztoprak,%20Rûhi'nin%20Şair%20Anlayışı.pdf>
- PAKALIN, M. Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi.
- SİVRİ, Murat (2021). *Türkçe Divan Dibacelerine Göre Divan Şiiri Poetikası*, Doktora Tezi, Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi.
- TOLASA, Harun (1982). "Divan Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri", *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı:1, s.s.15-46.
- TOLASA, Harun (2002). *16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- TOPAK, Zafer (2020). *18. Yüzyıl Divan Şiiri Poetikası*. İstanbul: Akademik Kitaplar Yayınevi.
- TOPAK, Zafer (2024). "Bursalı Rahmî Divanı'nda Poetik Unsurlarla İlgili Benzetmeler", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:47, s.s.289-324. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1490518>
- TÜRK, Vahit & ESHONKUL, Jabbor (2023). *Bedâyiü'l-Bidâye (İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

TÜRKAY, Kaya (2002). *Ali Şîr Nevâyî, Bedâyiü'l-Vasat, Üçüncü Divan*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TÜRKDOĞAN, Melike Gökcan (2012). “Mesnevilerde Poetika”, *Dede Korkut Dergisi*, Sayı:2, s.s.179-188. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/52789>

ULUDAĞ, Süleyman (1991). “Aşk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.4, s.11-13.

UZUN, M. İsmet (1991). “Aşk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.4, s.18-21.

ÜZGÖR, Tahir (1990). *Türkçe Divan Dîbâceleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.